

ŽELIMIR LASZLO: AKO PREDMETI PROPADAJU – MUZEJ JE BESMISLEN

Želimir Laszlo, konzervator savjetnik, stručnjak je za preventivnu zaštitu koji je karijeru započeo u Republičkom zavodu za zaštitu spomenika kulture (danas Uprava za zaštitu kulturne baštine u Ministarstvu kulture), u kojemu je osnovao i vodio Odjel za zaštitu pokretnih spomenika kulture, a u nimalo mirnu mirovinu otišao je iz Muzejskoga dokumentacijskog centra u kojemu je djelovao od 1993. godine.

Nije lako u nekoliko riječi sabrati njegov *curriculum vitae*. Kolega Laszlo obradio je mnogobrojne inventare crkava, tijekom Domovinskog rata vodio spašavanje pokretnih kulturnih dobara iz crkvenih objekata i muzeja Hrvatske, vodio obrazovne projekte, bio autor brojnih izložbi, uređivao stručne publikacije, bio savjetnik na projektima uređenja muzejskih zgrada, vodio tečajeve preventivne zaštite. No, razlog zbog kojega *Muzeologija* posvećena čuvaonicama nije mogla zaoobići Želimira Laszla nalazi se u činjenici da je uz Ivu Maroevića kolega Laszlo bio jedan od autora projekta zagrebačkih čuvaonica, a u bogatoj bibliografiji, u kojoj se nalazi gotovo stotinu elaborata o stanju i prijedlozima za poboljšanje preventivne zaštite muzejske građe, velik dio mišljenja i preporuka koje je izradio odnosi se upravo na izgradnju muzejskih čuvaonica.

Prvo radno mjesto često profesionalno odredi daljnje djelovanje stručnjaka. Je li se to dogodilo i Vama kada ste

Slika 1. Želimir Laszlo, snimljen u Muzejskome dokumentacijskom centru. Fotografija iz dokumentacije Želimira Laszla.

1975. godine počeli raditi u Republičkom zavodu za zaštitu spomenika kulture? Jeste li se već tada susreli s prostorima i funkcioniranjem muzejskih čuvaonica u Hrvatskoj ili je to uslijedilo kada ste kao konzervator savjetnik počeli raditi u MDC-u?

Nema sumnje da je moje prvo zaposlenje u Republičkom zavodu za zaštitu spomenika kulture bitno utjecalo na moje gledište i djelovanje u zaštiti kulturnih dobara. U to vrijeme moji učitelji bili su Josip (Joža) Ladović, Branko Lučić, Anđela Horvat i Ivy Lentić-Kugli iz Zagreba, Davor Domanić iz Splita, Dubravka Beba Beritić iz Dubrovnika te Mirjana Peršić iz Rijeke, da spomenem samo neke. Dragi ljudi, stručnjaci koji su nas mlade primali kao sebi ravne, kao kolege. Nad Republičkim

zavodom još su lebdjeli duhovi Milana Preloga koji mu je svojedobno bio direktorom i Vlade Mađarića kojega smo nepravedno zaboravili te, po općem priznanju, najveći poznavatelj konzervatorstva u nas Tihomil Stahuljak. Od njih koji su mi bili autoriteti i uzori, ali neki i prijatelji i suradnici, ostalo mi je do danas usvojeno shvaćanje da je konzervatorstvo poslanje. Zaštita spomenika kulture naša je sveta zadaća, to je naša profesija i mi smo, na opću društvenu korist, dužni dati sve od sebe da je zaštitimo od propasti. Pod bilo koju cijenu. Prelog je primjerice zbog otpora gradnji hidrocentrale na Krki (tada je Republički zavod bio zadužen i za očuvanje prirodne baštine) morao dati ostavku na mjesto direktora. Tako je očuvan Nacionalni par *Krka*, a Prelog je započeo drugu karijeru. Dakle, struka je poslanje, odgovornost prema njemu je obveza i to je smisao postojanja i uopće važnosti konzervatorske struke. Svi ti moji uzori isticali su važnost širenja svijesti o vrijednosti spomenika kulture. Konzervatori su sebe shvaćali prosvjetiteljima. Koliko vidim, danas se tomu ne pridaje takva važnost kao prije, ali mislim da je to stajalište vrijedno svake pažnje i korisno – i za kulturna dobra i za muzeje. I danas mislim da je to jako važno za muzeje: svijest o tome da je zaštita muzejske građe kao kulturnih dobara najvažnija zadaća muzeja i muzealaca. To je kustosko poslanje. Ako predmeti propadnu, muzej je besmislen.

U Republičkom zavodu vodio sam Odjel za pokretna kulturna dobra koji se poglavito bavio crkvenom pokretnom kulturnom baštinom. Puno smo radili na terenu i uočili u kojoj su drastičnoj mjeri važna kulturna dobra izložena štetama, i u crkvama i u crkvenim muzejima i njihovim

„čuvaonicama“. Uvidjeli smo da je preventivna zaštita, najšire shvaćena, jedina mjera koja može dati rezultate, pa smo se njoj dijelom i posvetili. S problemima čuvanja muzejske građe tada sam se susretao samo sporadično. Primjerice, znali smo se raspitivati ima li za ugrožena pokretna crkvena dobra mjesta da se čuvaju u muzejima. Tako smo se uvjerali da u njima uglavnom situacija s pohranom i čuvanjem nije mnogo bolja nego u crkvama i crkvenim muzejima. Tada konzervatorska služba zaštite nije bila zadužena za muzeje osim u nekim upravnim stvarima, a tako je i danas. Muzejskim čuvaonicama počeo sam se intenzivnije baviti nakon prelaska u MDC. Preventivna zaštita zbirke (muzejskih i crkvenih) bio je moj osnovni zadatak u MDC-u i zbog toga sam i došao u Centar. Znanje i iskustva koja sam prikupio u Republičkom zavodu bili su temelj na kojemu smo dalje gradili.

Smatramo Vas najboljim poznavateljem stvarnog stanja naših muzejskih čuvaonica. Je li moguće povući neku usporedbu odnosa prema čuvaonicama prije i poslije 1990. godine? Koji su to bili najčešći problemi s kojima su se nosili hrvatski muzeji kada je riječ o uređenju i funkcioniranju muzejskih čuvaonica u četiri desetljeća Vašega profesionalnog djelovanja?

Hvala na komplimentu. Mislim da je bolje govoriti o preventivnoj zaštiti uopće, a ne samo o čuvaonicama. Uvjeren sam da promjena društvenog uređenja nije donijela neka poboljšanja u preventivnoj zaštiti kulturnih dobara, pa ni onih koja se čuvaju u muzejima. Ona je ostala neshvaćena i loša kakva je bila i prije, i

takva je ostala do danas. Ni s čuvaonicama nije bolje. Ostali su stari problemi. Čuvaonice se guraju u podruma i na tavan, ne opremaju se kako bi trebalo, ne pazi se dovoljno na mikroklimu, na štete od plijesni, gljivica, bakterija, insekata, pa vjerovali ili ne – ni od glodavaca. Na izložbama (stalnim ili povremenim) slabo se pazi na zračenja (npr. na jačinu svjetla, izloženost IC i UV zračenjima) i na mikroklimu. Naravno, ne u svim muzejima, ali u većini je tako. Iznimke su velike izložbe koje pristižu iz inozemstva. U ugovorima točno stoji što se zahtijeva, kakva mikroklima, kakvo svjetlo, kakvi postupci, i onda svemu tome možemo udovoljiti. Dakle, može se, a zašto to ne postaje opća praksa nije jasno. Jedan od razloga sigurno je novac, ali ima i drugih, vjerojatno važnijih. Od većine muzeja traži se djelovanje koje se „vidi“, koje je atraktivno, dakle sve ono što je okrenuto javnosti. A preventivna zaštita nije takva. Ako je dobra, predmeti traju i ništa se ne mijenja. Posjetitelji ne idu u čuvaonice. Preventivna zaštita nije atraktivna i zato se zapostavlja. Za osnivače muzeja (čiji predstavnici su političari) muzej su stalni postav i povremene izložbe i točka. Mnogi traže da se muzeji barem dijelom samofinanciraju (taj se zahtjev često maskira u floskulu o održivosti muzeja). Riječ je o grčevitom nastojanju da se muzej uopće održi. Tu nema mjesta preventivnoj zaštiti. Tako se vraćamo potrebi da se više radi na razumijevanju važnosti kulturne baštine. Ako se shvati važnost muzejskih zbirki, možda će se uvidjeti da ih treba i primjereno zaštititi.

Velika, ali i redovita pogreška i prije i sada je slabo sudjelovanje muzeja u arhitektonskim projektima uređenja

i adaptacije muzeja ili njegovih pojedinih dijelova. Tako nastaju skupe greške i onemogućuje se kvalitetna preventivna zaštita. Prvo što svaki muzej treba učiniti jest plan namjene prostorija koji će voditi računa o preventivnoj zaštiti. Primjerice, ako je podrum vlažan, u njemu se ne smije planirati čuvaonica osjetljivih predmeta. Ako se ondje uredi čuvaonica, kao što to često biva, onda su štete na zbirkama neizbježne. Ili ako u stalnom postavu imamo tekstil ili umjetnine na papiru – tu ne smije biti jako svjetlo, već polumrak. Sve to projektanti bi morali imati unaprijed predloženo kao muzeološki dio projektnog zadatka. A najčešće nemaju. Posljedice su za predmete često

Slika 2. Želimir Laszlo: „Za osnivače muzeja muzej su stalni postav i povremene izložbe i točka.“ Fotografija iz dokumentacije Želimira Laszla.

pogubne. Nažalost, čak i ondje gdje ima novca da se nešto u muzeju uređuje i adaptira mi promašujemo. Tu treba puno toga mijenjati.

Da bi se uspješno provodila preventivna zaštita, potrebna su neka nova, prilično jednostavna znanja koja može savladati svaki kustos ili restaurator. Njih treba steći. Nekada su se u MDC-u održavali tečajevi preventivne zaštite, opći, za slike, umjetnine na papiru, tekstil, o muzejskom svjetlu, ali njih već nekoliko godina nema. I tu smo otišli korak unatrag.

Velik je problem i stajalište Ministarstva kulture koje tvrdi (službeno) kako preventivna zaštita nije posao ni konzervatora ni kustosa, nego jedino i samo restauratora. To je stajalište pogubno i protivi se svim stručnim mišljenjima u svijetu, nekim međunarodnim dokumentima i našem pozitivnom iskustvu. Njega može zastupati samo neznalica i birokratski ignorant. Preventivnu zaštitu trebaju provoditi svi, od ravnatelja, kustosa, pa do čistačice. Krajnje je vrijeme da Ministarstvo kulture korigira svoje stajalište.

Kada je riječ o čuvaonicama, muzeji nisu u boljoj situaciji sada u odnosu na prije. Manje ili više tu smo negdje u istoj lošoj situaciji. Pokušaji izgradnje zajedničkih čuvaonica za primjerice Zagreb ili Dubrovnik su propali, čuvaonički kapaciteti muzeja nisu znatno porasli i situacija u mnogim, pa i najvećim muzejima, često je bila i ostala alarmantna.

Iznimno ste aktivno sudjelovali u zaštiti pokretne baštine tijekom Domovinskog rata. Je li ratno iskustvo, po Vašem mišljenju, na bilo koji način utjecalo na promjenu odnosa naših muzealaca prema postojanju dobro

oprostorene i opremljene muzejske čuvaonice?

Kao konzervator „za pokretne spomenike kulture“ organizirao sam i vodio skupine za evakuiranje kulturnih dobara u cijeloj zemlji osim Dalmacije. Jako sam ponosan na to razdoblje. Sjajni kolege dali su sve od sebe u spašavanju pokretnih kulturnih dobara, poglavito iz crkava, a nešto manje iz muzeja koji su samostalno organizirali evakuacije ili sklanjanje muzejske građe. Napravili smo jako puno, često svjesni ratnih opasnosti koje su vrebale, i vjerujem, spasili dio identiteta cijelih krajeva. Pri evakuacijama pomagali su nam Hrvatska vojska i mještani. Tada se osjetilo koliko su kulturna dobra važna stanovništvu nekog sela ili grada. Koliko su dio njihova identiteta. To me učvrstilo u uvjerenju koje sam preuzeo od starih, da je naše poslanje važno. No, nažalost, poslije Domovinskog rata ništa se bitno u odnosu prema čuvanju kulturne baštine nije promijenilo. Ni u crkvama ni u muzejima. Moram reći da su muzealci, a ponekad i uprave, često htjeli i radili na poboljšanjima, ali rezultati su bili mršavi. Slična je situacija i danas. Jasno je da bi kustosi za svoje zbirke željeli bolje i opremljenije čuvaonice, iako mnogi od njih ne znaju točno kako bi trebalo opremiti čuvaonicu, kako i koju mikroklimu osigurati, ali za to nema ni volje osnivača, ni prostora, ni novca, i onda nakon nekog vremena ostaje samo slijeganje ramenima i poneki put sram u očima kada saznaju da će netko ući u njihove čuvaonice. Često mi kažu da se ne iznenadim, da situacija nije najbolja, a poslije obilaska slijede pitanja jesu li najgori, kako je kod drugih i sl. Obveze iz onog poslanja koje sam spomenuo i koje

Slika 3. Želimir Laszlo: „Čuvaonice se godinama guraju u podrum i na tavan.“ Fotografija iz dokumentacije Želimira Laszla.

je nekada bilo svojstveno muzealcima i konzervatorima još se osjećaju – u tragovima. Čak ni tako bogati osnivač kao što je Grad Dubrovnik nema sluha za potrebe svojih muzeja. Arheološka zbirka Dubrovačkih muzeja selila se nekoliko puta na različite lokacije i do danas, koliko znam, čuvaonica za nju nije riješena, a bogme ta sjajna zbirka s mnogim unikatnim predmetima nije nigdje ni izložena. Ako sluha nema u Dubrovniku kojemu je baština sve i od koje cijeli grad živi, zamislite kako je muzejima u siromašnim mjestima u kojima vladajuće strukture jedva primjećuju da baština ili muzej uopće postoje.

Imate iskustvo profesionalnog djelovanja s prof. dr. sc. I. Maroevićem, nekada i u polemičkim tonovima, češće u suglasju. Je li tako bilo i kod izrade *Pred-projekta zajedničke čuvaonice za*

zagrebačke muzeje? Kako je to izgledalo i kako ste bili podijelili odgovornosti? Po Vašem uvidu i mišljenju, zašto taj projekt nije doživio ostvarenje s obzirom na to da se našao kao prioritet u gradskoj kulturnoj politici za razdoblje 2001. – 2004.?

„Polemički tonovi“ između prof. dr. sc. I. Maroevića i mene odnosili su se samo i isključivo na teorijsku razinu. On je bio uvjeren da se postojana muzeologija može izgraditi iz semantike, iz teorije znaka, pa je muzejski predmet razumijevao kao znak. Posebne vrste, doduše, ali ipak znak. S tim se nisam slagao, a i dalje se ne slažem. Muzeologija koja polazi od teorije znaka nije dostatna i ne može objasniti muzeje i muzejsko djelovanje čovjeka, dakle ne može biti opća muzeologija. Nikada nije bilo polemike

koja bi podrazumijevala povišene tonove ili takvo što. On je za mene bio profesor i uvijek sam ga tako oslovljavao. To ne znači da se učenik u svemu slagao s profesorom. U takvim službenim okvirima ponekad smo, ne prečesto, razgovarali o teorijskim stvarima. Toliko o „polemičkim tonovima“. U praktičnim pitanjima naša su stajališta gotovo uvijek bila istovjetna. Kada smo radili neki zajednički projekt, radili smo u posvemašnjem suglasju.

Tako je bilo i s radom na *Pred-projektu zajedničke čuvaonice za zagrebačke muzeje*. Ideja je bila njegova. On je sa svojih putovanja donio tu ideju i govorio mi je o svojim iskustvima te predložio da zajedno načinimo projekt, a da ustanova koja će to nositi bude MDC. Prihvatio je i moj prijedlog da nam treba arhitekt. Tako se stvorila ekipa. Profesor Ivo Maroević osmislio je opću koncepciju, paviljonsku organizaciju prostora i slične postavke, ja sam bio zadužen za preventivnu zaštitu, mikroklimu, režim pristupa i organizaciju funkcioniranja čuvaonice, a arhitektica Blanda Matica za arhitektonsko oblikovanje cijele zamisli. Temelj je bila anketa koju sam proveo u zagrebačkim muzejima u kojoj su oni istaknuli potrebe za prostorom u čuvaonicama. Koliko se sjećam, radili smo bez ikakvih razmirica, čak i bez različitih mišljenja. Bila je to ugodna suradnja kakva se rijetko događa i svi smo bili zadovoljni izgledom i sadržajem projekta.

Zašto je projekt propao? Ne znam točno. Teško je reći, ali je sigurno da je otpočetak imao protivnike. Najveći među njima bio je Vladimir Maleković, u to vrijeme ravnatelj našega najvećeg muzeja – Muzeja za umjetnost i obrt. On je smatrao da sve zbirke i sva građa moraju biti pod istim krovom i da njihovo premještanje

znači „rastakanje“ muzeja. Bio je oštro protiv. Kako je bio u to vrijeme vrlo jak i utjecajan, možda je to utjecalo na zaustavljanje projekta. Mi koji smo predlagali projekt zapravo smo se slagali sa stajalištem da je najbolje da muzej ima sve kod sebe, ali smo argumentirali mnogobrojnim podacima kako to, nažalost, nije moguće u zgradama u koje su muzeji u Zagrebu smješteni. To je kočilo, a i danas koči njihov razvoj i posebno njihovo skupljanje građe. Situacija ni danas nije povoljnija i jedna nova anketa vjerojatno bi pokazala da je potreba za izgradnjom zajedničke čuvaonice za zagrebačke muzeje i dalje akutna potreba.

Jeste li upoznati s novim projektima preuređenja ili podizanja muzejskih zgrada u Zagrebu i Hrvatskoj? Pokazuju li oni drukčiji odnos prema muzejskoj djelatnosti i oprostorenju njezinih segmenata?

Otkako sam u mirovini, razumljivo, manje imam uvida u to što se događa, što se sve gradi ili adaptira u muzejskoj djelatnosti. No znam da se, barem u nekim slučajevima, gradi i adaptira gotovo bez ikakvog utjecaja muzejske struke i bez uvida u potrebe preventivne zaštite. Pogledajte ove uvjete natječaja koji je raspisao Grad Korčula (ne Muzej) za *Projekt unutaršnjeg uređenja i muzejske postave Gradskog muzeja Korčula* (ev. broj nabave JN/MV-1/2018):

„Projekt unutaršnjeg uređenja i muzejske postave Gradskog muzeja Korčula (palata Ismaeli-Gabrielis) treba sadržavati idejni i izvedbeni projekt interijera, sustava izlaganja, rasvjete, elektroinstalacije, multimedije, interakcije, specifičnih multimedijских izložaka, sustava usmje-

ravanja (signalizacije) i klimatizacije kako slijedi:

- projektiranje sustava izlaganja (uključujući izložbene vitrine, postamente, displeje za funkcionalnu uporabu izlaganja muzejske građe),
- odabir i adaptaciju namještaja,
- odabir stropnih, zidnih i podnih obloga svih prostora, uključujući sanitarne prostorije i stubišta,
- odabir sanitarne i druge pomoćne opreme koja nije dio navedenih drugih opisa, a u funkciji je vidljiva u muzejskom prostoru,
- projektiranje unutarnjih vrata i ograda,
- izrada 3D kompjuterskih simulacija prostora,
- projekt rasvjete,
- projekt klimatizacije,
- projekt elektroinstalacije,
- projekt multimedije i interakcije,
- projektiranje specifičnih multimedij-skih izložaka,
- projektiranje sustava usmjeravanja signalizacije,
- troškovnici izvedbenog projekta.“

Nema koncepcije stalnog postava, ni pripremnoga muzeološkog programa, ni

scenarija, nema muzeološkog dijela koji treba odraditi da bi se mogao projektirati i dizajnirati postav, ali umjesto toga treba odabrati sanitarnu opremu. Projekt opreme čuvaonica uopće se ne predviđa, ne predviđa se ni osiguravanje povoljne mikroklike nego klimatizacija, unatoč tomu što klimatizacijski uređaji nisu pogodni za prostorije u kojima su muzejski predmeti, a nema ni riječi o protupožarnim i protuprovalnim mjerama. Ići će se u adaptaciju palače bez alarma? Oni za postav *odabiru namještaj*... Treba li nabrajati dalje? Novac je europski i na nje ga Ministarstvo kulture nema utjecaja, ali na sve stvari koje se odnose na Muzej itekako ima. Zašto ne upotrijebi upravne ovlasti? Mogli bi intervenirati, ali ne interveniraju. Možda ne žele znati što se zbiva na terenu? Uostalom, ako je riječ o preventivnoj zaštiti, a to primjerice oprema čuvaonice jest, možda se dosjete pa im pošalju kojeg restauratora jer, kako tvrde, to je samo njihov posao.

Slučaj iz Korčule nije usamljen, ima i drugih. Hm, kako onda biti optimist? Odgovor na zadano pitanje nakon iznesenih podataka dokučite sami.